

Budoucnost venkova v České republice: Výzvy, vize, rozvojové scénáře a adaptační strategie

Projekt je předkládán v rámci veřejné soutěže Technologické agentury ČR (TA ČR) ve výzkumu a experimentálním vývoji – Program na podporu aplikovaného společenskovedního a humanitního výzkumu, experimentálního vývoje a inovací ÉTA.

Předkladatelé:

Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta ekonomická, Středisko pro výzkum regionálního rozvoje (hlavní příjemce)

Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Centrum městského a regionálního managementu (další účastník)

Řešitelský tým:

doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D., Západočeská univerzita v Plzni (řešitel)

Mgr. Ondřej Slach, Ph.D., Ostravská univerzita (další řešitel)

a kolektiv cca 10 členů řešitelského týmu

Doba řešení projektu:

2018 - 2020

Východiska řešení projektu

Venkovská území v České republice – podobně jako v Evropě – prošla v posledních desetiletích výraznými změnami. Ještě v 60. nebo 70. letech minulého století byl „venkovský prostor“ relativně homogenním typem prostorové struktury s vysokým podílem zemědělství a nízkou hustotou osídlení. Dnes existují diferencovaná, různě rozvinutá venkovská území s rozdílnými funkcemi a také problémy. Je tedy oprávněné hovořit spíše o venkovech, než o venkovu. **Jednotlivé typy venkova se liší rozvojovými příležitostmi (zdroji) i rozvojovou dynamikou, což předpokládá, že existují také rozličné cesty jejich rozvoje. Rozvojové strategie jednotlivých typů venkova je z tohoto důvodu nezbytné přizpůsobovat místním/ regionálním podmínkám.**

Současný venkov (nejenom český a moravský) stojí před řadou výzev, jejichž řešení ovlivní jeho budoucnost. Jedná se především o procesy stárnutí venkovské populace, selektivního vylidňování venkova (odliv zvláště mladých a podnikavých lidí), klimatické změny, pokračující koncentrace ekonomických aktivit do metropolitních regionů technologický rozvoj nejenom v oblasti komunikace a dopravy atd. Klíčovým problémem je otázka, jak v těchto podmínkách zabezpečit stabilitu počtu obyvatel (a vůbec existenční podmínky lidí na venkově, práci, občanskou vybavenost apod.), zejména zabránit odlivu mladých lidí z venkovských oblastí. Klíčová je otázka zabezpečení pracovních příležitostí a základní občanské vybavenosti. Na řešení těchto otázek se tento projekt zaměřuje.

Účelem předkládaného projektu je **aplikovaný výzkum rozvojových problémů venkova**, jehož cílem je poskytnout pragmatické návody na jejich řešení (zmírnění). Na rozdíl od akademického výzkumu, který doposud v souvislosti s rozvojem venkova převažuje (zaměření na vztah mnoha proměnných bez omezení), se chceme zaměřit pouze na oblasti, které jsou veřejnou politikou ovlivnitelné. Chceme se zabývat praktickými problémy, které jsou z hlediska akademického výzkumu často nezajímavé.

Cíle projektu

Cílem předloženého projektu je **příprava českého a moravského venkova na budoucnost** (nalezení adaptačních strategií na budoucí výzvy). Společně s představiteli obecních a regionálních samospráv, ministerstev, Spolkem pro obnovu venkova, Svazem měst a obcí ČR, zástupci akademické obce a vědecko-výzkumných organizací chceme identifikovat rozvojové problémy venkova, identifikovat klíčové faktory, procesy, aktéry a výzvy, které budou ovlivňovat jeho budoucnost. Dále navrhnout vize a scénáře budoucího rozvoje a adaptační strategie, vedoucí k jejich naplňování. V neposlední řadě navrhnout integrovanou politiku rozvoje venkova pro Českou republiku 2021+, inspirovanou zahraničními zkušenostmi.

Potřebnost projektu

Projekt svým obsahem a postupem řešení reaguje na Strategii regionálního rozvoje ČR (2014-2020), která zdůrazňuje, že je nutné venkovským a periferním územím věnovat pozornost, a to za účelem zkvalitnění životních podmínek. Vhodnými opatřeními působit na aktivizaci jejich rozvojového potenciálu a účinně reagovat na zvyšující se ohrožení chudobou a ztížený přístup jejich obyvatel na trh práce. Potřeba reflektuje nárůst rozsahu periferních území i ve vnitrozemí ČR, vysokou nezaměstnanost a vylidňování, dlouhodobě nízké tempo ekonomického růstu, výrazný nedostatek významnějších zaměstnavatelů, slabé podnikatelské aktivity, zhoršení dostupnosti základní občanské vybavenosti apod. Dále reaguje také na nutnost inovace strategického plánování, resp. plánování rozvoje obcí. Též na požadavek zefektivnění metodického a koncepčního vedení řešení rozvoje území. Též vazba na Akční plán SRR ČR 2017-18 a cíl zastavení prohlubování negativních disparit v periferních územích a jejich dlouhodobou stabilizaci a snahu o jejich následný rozvoj s ohledem na místní potenciál. Realizace potřeby také akcentuje požadavek zavedení územní dimenze Strategie Evropa 2020 a Lisabonské smlouvy. Potřeba je také v souladu s Dohodou o partnerství pro

programové období 2014-20 ve vztahu k územní dimenzi jako možnosti koncentrace prostředků z programů ESIF ve specifických typech územích a jako zohledňujícímu požadavku na vyrovnání územních disparit. Potřeba je v souladu s Národním dokumentem k územní dimenzi (2015) ke koordinaci intervencí na národní a regionální úrovni s cílem zajistit prostřednictvím programů ESIF podporu vyváženého rozvoje území.

Projekt dále reaguje na „Zprávu o uplatňování Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020“ (MMR 2017). Tato zpráva příslušnou strategii velmi kritizuje a formuluje požadavky na strategii novou na léta 2021+. Nová Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+, kterou MMR začíná připravovat, by měla splňovat tyto podmínky:

- Jednoznačné a konkrétní zadání (současná strategie je velmi obecná, tak ji v podstatě nelze evaluovat)
- Selektivní, konkrétní a jasně definované cíle, resp. hierarchie cílů
- Identifikovat klíčové problémy
- Nastavit národní regionální cíle, které se budou územně promítat do sektorových programů a zohlední specifika jednotlivých území
- Propracovanější implementační struktura
- Určit širší portfolio zdrojů financování regionálního rozvoje
- Objektivně nastavit typologii území
- Koordinace mezi strategickým a územním plánováním
- Posílení role akčního plánování a odpovědnosti za přijetí opatření a vazbu na financování
- Větší pozornost věnovat venkovskému území, v posledním období se zvětšují vnitrokrajské disparity

Další významná vazba je na strategický rámec „Česká republika 2030“, z níž řešení projektu vychází.

V neposlední řadě představitelé obcí a měst ČR v rámci výzkumu, který probíhal v létě 2017 (cca 700 respondentů) jednoznačně uvedli (zvláště představitelé venkovských obcí), že to, co je vedle nedostatku finančních prostředků nejvíce trápí, je otázka zabezpečení pracovních příležitostí na venkově, podpora venkovského podnikání a budoucí zajištění občanské vybavenosti v podmínkách poklesu počtu obyvatel.

Klíčové výstupy projektu

Situační analýza venkovských území v České republice

„Atlas rozvoje venkova“ (formou elektronické publikace a webové aplikace - soubor tematických map s doprovodným textem). Na základě kvantitativních dat (na úrovni obcí, resp. SO ORP) a jejich vizualizace formou tematických map. Jedná se o podklad pro seriózní diskusi o rozvoji venkova v ČR, jeho problémech a možnostech koncepčního (strategického) řešení.

Identifikace rozvojových problémů a investičních potřeb obcí s důrazem na otázky tvorby pracovních příležitostí/ podpory venkovského podnikání a zabezpečení občanské vybavenosti. To znamená detailní inventura nezbytných investic dle představ obcí, měst a krajů a resortů a následné seřazení dle priorit, možností financování apod.), která bude provedena formou plošného dotazníkového šetření obcí (prostřednictvím internetu).

Výzvy, vize a scénáře budoucího rozvoje venkova v ČR (odborná publikace)

Identifikace klíčových faktorů, procesů a výzev, ovlivňujících budoucnost venkovských území - průzkum názorů expertů pomocí metody Delphi

Delphi je interaktivní výzkumnou technikou, kterou lze chápat jako proces strukturování skupinové komunikace. V užším pojetí ji lze charakterizovat jako metodu sběru expertních názorů skrze sérii rozesílaných dotazníků s kontrolovanou zpětnou vazbou mezi jednotlivými koly. Hlavními znaky Delphi jsou anonymita expertů (panelistů) a vícekolové dotazování se zpětnou vazbou na předchozí kolo, které panelistům umožňuje nepřímou konfrontovat své leckdy se rozcházející názory a též tyto názory měnit, pokud takovou potřebu cítí.

Identifikace klíčových faktorů, procesů a výzev, které budou nejintenzivněji přispívat k rozvoji venkovských území v budoucnosti. Oslovení expertů z akademické sféry i z praxe, kteří se touto problematikou věnují. Jako metodu zvolíme Delphi. Oslovíme cca 100 expertů zastupujících různé obory (sociologové, ekonomové, zemědělci, lesníci, urbanisté, geografové atd.), aby identifikovali zmíněné procesy. Předpokládáme dvoukolové šetření. V rámci prvního kola bychom chtěli dotazník koncipovat širěji a obecněji, abychom získali rozmanité náhledy a názory na řešenou problematiku. Experti by měli nejenom vyjmenovat procesy, které podle nich v současné době nejvíce ovlivňují rozvoj venkova, ale také ohodnotit jejich důležitost a uvést typy a příklady území, kde se dané procesy projevují nejintenzivněji. Pro druhé kolo by měl být navržen dotazník více konkrétní s uzavřenějšími otázkami. Experti by měli zmíněné procesy posoudit z následujících aspektů:

- Důležitost, jak přispívají k rozvoji venkovských území
- Typy a příklady území, která jsou jimi nejvíce ovlivněny
- Identifikace hlavních aktérů
- Posouzení míry negativních dopadů, resp. společenské závažnosti jejich řešení

- Možnosti ovlivňovat dané procesy (v pozitivním/ negativním smyslu)
- Potřeba/ nutnost dané procesy, resp. jejich negativní dopady ovlivňovat

Předběžný (pracovní) přehled výzev, které identifikovali členové řešitelského týmu, a budou východiskem našich úvah o budoucnosti venkova a hledání adaptačních strategií.

Ekonomické výzvy

- *Globalizace ekonomiky, resp. globalizace a lokalizace/ regionalizace*
- *Rozvoj malého a středního podnikání na venkově, rodinné firmy*
- *Rozvoj zemědělství – podpora tzv. krátkých řetězců (produkce i spotřeba v místě) a podpory komunitního propojení veřejného a soukromého sektoru v místě*
- *Rozvoj zpracovatelského průmyslu, který v českých podmínkách představuje ve většině venkovských oblastí klíčový sektor z hlediska tvorby přidané hodnoty, lokální dodavatelské vazby průmyslových firem a vazby na místní trhy práce*
- *Nové formy venkovského turismu*
- *Sdílená ekonomika*
- *Využití místních/ regionálních zdrojů a tradic*
- *Zapojení do znalostní ekonomiky (podpora inovací a kreativity)*
- *Nové formy lokálně-ekonomického myšlení (důraz na regionální soběstačnost a nezávislost, lokální odpovědnost a sounáležitost s životním prostorem, udržitelný rozvoj*
- *Lokální/ regionální energetika - na cestě k energetické soběstačnosti obcí a regionů (přínosy pro místní ekonomiku, místní zemědělce apod.), využívání místní obnovitelných zdrojů (větrná, vodní, solární a geotermální energie), redukce spotřeby energie jejím šetrným a hospodárným využíváním*

Technologické výzvy

- *SMART venkov – chytré přístupy a technologie pro zlepšení kvality života a rozvoj podnikatelských příležitostí na venkově*
- *Doprava – chytrá doprava, nové formy mobility lidí (a jejich vliv na dostupnost veřejných služeb na venkově)*
- *Odpadové hospodářství (recyklace, třídění, energetické využití)*

Sociální výzvy

- *Demografická změna/ shrinking cities/regions (pokles počtu obyvatel, stárnutí obyvatel apod.)*
- *Individualizace a pluralizace životních forem a stylů*
- *Multilokalita prostorového chování lidí (lidé na venkově již nepůsobí na jednom místě: bydlí, pracují, nakupují a spotřebovávají služby, resp. tráví volný čas na různých místech)*
- *Komunitní rozvoj, svépomoc atd.*
- *Nájemní a sociální bydlení a bydlení pro seniory (obce musí disponovat vlastním bytovým fondem), aby mohly usměrňovat svůj rozvoj*
- *Nárazová migrace cizinců spojená s agenturními pracovními místy v průmyslových firmách na venkově*

Technologické výzvy

- *Rozvoj internetu – e-governance, e-nakupování apod.*
- *SMART (chytré) přístupy a technologie pro venkov (pro zlepšení kvality života i podnikatelských příležitostí na venkově)*

- *Doprava – chytrá doprava, nové formy mobility lidí (a jejich vliv na dostupnost veřejných služeb na venkově)*
- *od zpracování místního odpadu, přes čistírny odpadních vod až po lokální energetiku)*

Politické výzvy

- *Revize kompetencí, resp. agend – aby co nejvíce záležitosti veřejného zájmu byly oprávněny řešit obce a kraje, teprve až poté centrální státní orgány. Dodržování principu subsidiarity „rozhodování co nejbližší lidem a problémům“.*
- *Odbourávání resortismu, rozvoj horizontálních a vertikálních forem kooperace a partnerství*
- *reforma systému obcí s rozšířenou působností (ORP), který z hlediska spádovosti a souměřitelnosti neodpovídá dnešní době a do budoucna by mohl zastřešit spolupráci obcí ve spádových regionech a být neformálním článkem mezi krajskou a obecní samosprávou*
- *Zjednodušení stavebního zákona a zákona o zadávání veřejných zakázek*
- *Navrhnout novou strukturu stavebních úřadů*
- *Větší pravomoci a odpovědnost starostů*
- *Posílení financování obcí (reforma rozpočtového určení daní)*

Přírodní výzvy

- *Klimatická změna a možnosti adaptace na ní – (dopady na kvalitu života i podnikatelské příležitosti na venkově) – protipovodňová ochrana, boj se suchem, zlepšení kvality ovzduší atd.*

Politika rozvoje venkova ve vybraných zemích EU (aktéři, cíle, strategie, opatření).

Inspirace pro Českou republiku (odborná publikace).

- Vývoj a současná situace venkovských území v různých zemích EU (s důrazem na úspěšné země jako Rakousko, Nizozemí, Skotsko apod.);
- Definice (vymezení) venkova a jeho specifík. Typologie venkovských území pro účely vědecké (poznání), územně-plánovací a regionálně-politické (otázka venkova v politickém a vědeckém diskursu);
- Cíle, rozvojové koncepce a adaptační strategie pro venkovská území (na konkrétních příkladech);
- Obecné požadavky na integrovanou politiku rozvoje venkova (jaké cíle by tato politika měla mít)

Na základě obsahové analýzy strategických/ koncepčních dokumentů různé úrovně, polostrukturované rozhovory s vybranými zahraničními experty, případně dotazníkové šetření prostřednictvím internetu apod.

Návrh integrované politiky rozvoje venkova pro Českou republiku 2021+ (souhrnná výzkumná zpráva)

Změna přístupu (metodologie) k tvorbě integrované politiky rozvoje venkova, která se nesnaží řešit všechny proměnné ve snaze reflektovat zájmy a potřeby všech klíčových aktérů, ale která se věnuje klíčovým proměnným, tzn. navrhnout takovou politiku, která je zacílená a má šanci takových cílů dosáhnout. Požadavky a způsoby řešení jsou často nesourodé s tím, co vlády všech úrovní mohou a chtějí. Je nutné opustit představu, že jsme schopni na 100% řídit rozvoj venkova. Je nutné z velkého množství faktorů ovlivňujících rozvoj venkova vybrat ty

klíčové (podstatné), které jsme schopni kontrolovat a nesnažit se řešit všechno. Výhodiskem je tedy shodnout se na tom, co je opravdu důležité a tomu se dále věnovat.

Obsahem tohoto návrhu bude:

- Vymezení základních principů, jak by měla taková politika fungovat (co může taková politika ovlivnit? - možnosti a meze takové politiky)
- Identifikace cílů intervence
- Jak nově interpretovat vizi „zajištění rovnocenných životních podmínek“ a „dlouhodobě udržitelného rozvoje“
- Vymezení podporovaných regionů (prověřit myšlenku selektivní podpory venkova podle jeho typologie)
- Víceúrovňové řízení - otázka kompetencí (princip subsidiarity: co, jaké cíle/ projekty by měl podporovat stát, jaké kraje atd., aby nedocházelo k duplicitám, neefektivitě a zvyšovala se zacílenost takové politiky; posilování kompetencí obcí a měst a jejich „podnikatelské kultury“ (chápání veřejné správy jako obsluhovatele, umožňovatele a podporovatele)
- Návrh strategií a nástrojů podpory
- Návrh implementace politiky
- Institucionální (organizační) zajištění politiky, specifikace role MMR (centrálních orgánů státní správy), krajů, obcí/ měst, dobrovolných svazků obcí (mikroregionů), místních akčních skupin či jiných organizačních struktur (rozvojových agentur apod.)
- Reformní návrhy - flexibilizace standardů občanské vybavenosti, větší transparentnost při finančním vyrovnávání (rozpočtovém určení daní a jeho změna (posílení rozpočtů obcí), více kompetencí v oblasti sociální infrastruktury apod., podpora spíše rozvojových konceptů (integrovaných strategií) než účelových dotací atd.

Integrovaná politika by podle našeho názoru měla reflektovat heterogenitu venkovského území. Jak zahraniční poznatky, tak i české zkušenosti s typologizací venkovských území (Perlín a kol. 2010 aj.) ukazují, že typologizovat venkovský prostor je značně problematické. Neexistuje jeden venkov, ale různorodé venkovy, které se liší rámcovými podmínkami, rozvojovým potenciálem, problémy, což si vyžaduje diferencované strategie, odpovídající specifickým místním/ regionálním podmínkám (z nich musí tvorba integrovaných strategií vycházet). Obecně, větší pozornost než účelovým dotacím na jednotlivé věci (výstavba škol, podpora místního obchodu apod.) by měla být věnována integrovaným strategickým koncepcím, zpracovaným pro územní obvody obcí s rozšířenou působností (ORP), dobrovolná sdružení obcí (DSO) nebo místní akční skupiny (MAS). Výběr konkrétní organizační formy by měl být ponechán na místních/ regionálních aktérech.

Rozvoj venkova je zapotřebí řešit ve vazbě na venkovská střediska osídlení, resp. malá města, která jsou jakýmsi „kotvami v území“.

Dosavadní rozvojové strategie pro venkov se zaměřovaly na růst. V dnešní době a zvláště do budoucnosti musíme vzít v úvahu, že ve venkovských regionech budou probíhat jak růst, tak pokles (smršťování), nebo potřeba stabilizace. To znamená, že jednotlivé regiony budou sledovat různé vývojové cesty, na které je zapotřebí adekvátně (flexibilně, chytře) reagovat.

Např. otázka školství – dnes je např. nedostatek žáků a hrozí uzavření školy, která ale bude za 15 let zapotřebí. Jak takový objekt využít?

Dokud nebudou výše uvedené otázky zodpovězeny a nebude existovat celospolečenský konsensus, tak jakákoliv politika rozvoje venkova bude neúčinná. Již zpráva OECD (2006) hovoří o tom, že politika rozvoje venkova je „autonomní politickou agendou“, která má své paradigma.

Adaptační strategie venkovských obcí na budoucí trendy a výzvy. (Budoucnost práce, podnikání a občanské vybavenosti na venkově. (certifikovaná metodika)

Návrh inovativních a chytrých strategií a projektů, jak se mohou venkovské obce a venkovská území mikroregiony adaptovat na budoucí rozvojové výzvy, trendy atd. Na konkrétních případech.

Uspořádání několika workshopů a konferencí (bude upřesněno)